

3. Metodológia sociálnopsychologického výskumu

3.1. Úvod

Vednú disciplínu, sociálnu psychológiu z toho nevynímajúc, si často predstavujeme ako systém troch spätých a navzájom sa prenikajúcich oblastí: teórie, výskumu a praxe. V nasledujúcich úvahách dáme akcent na jeden z vrcholov tohto „vedeckého trojuholníka“, na výskum, konkrétnejšie na sociálnopsychologický výskum.

Pod sociálnopsychologickým výskumom tu budeme rozumieť teoreticko-empirický, metodický poznávací proces zameraný (cielený) na stanovený výsek psycho-sociálnej skutočnosti.

Keď hovoríme o metodickom poznávaní, máme na mysli poznávanie založené na metóde. Čokoľvek, čo robíme, robíme nejakým spôsobom. Nie všetko však robíme metodicky, podľa nejakej metódy. Termín metóda pochádza z gréckeho *methodos*, čo doslovne znamená cestu k niečomu, za niečím. Tým sa zvyrazňuje vzťah metódy k cieľu činnosti, napríklad, v našom prípade spôsob poznávania k cieľu výskumu. O metóde budeme hovoriť tiež v tom zmysle, že ten, kto niečo nejakým spôsobom robí, vie zároveň, že to robí práve týmto spôsobom. Výskumnú metódu teda môžeme charakterizovať (z hľadiska jej aplikácie) ako uvedomelý a viackrát používaný spôsob skúmania. Výskumná metóda je spôsob uskutočňovania výskumu, závislý na určitom výbere a usporiadaní bádateľských úkonov, pričom tento spôsob poznávania je naplánovaný a je vhodný k viacnásobnému použitiu. Opakovateľnosť aplikácie výskumnej metódy nie je v rozpore s tvorivým charakterom výskumnej činnosti.

Keď zdôrazňujeme teoreticko-empirický charakter výskumu, máme na mysli cieľavedomé zabezpečovanie a kontrolu súladu medzi teoretickou a empirickou „rovinou“ poznávania a poznatkov. Odlišujeme tým sociálno-psychologický výskum od sociálnopsychologického teoretického bádania, ktoré sa špecializuje na poznávanie v rovine teoretických zovšeobecnení, všeobecných zákonitostí, teórií a hypotéz, kde fakty a empirické poznatky vystupujú v druhoradej pozícii.

Pod pojmom metodológia výskumu rozumieme náuku zaoberajúcu sa teoretickými, poznávacími, logickými a psychologickými problémami výskumných metód, princípami výskumného procesu a aplikácie metód v ňom. Metodológia má teda svoj predmet v konkrétnych výskumoch. Skúma a porovnáva činnosť výskumníkov a ich úspechy, či neúspechy.

Z predchádzajúceho plynie, že je možné načrtnúť model celého procesu sociálno-psychologického výskumu. Pokúsili sme sa ho vyjadriť v schéme č. x. Vyjadruje v stručnej forme podstatu obsahu tejto kapitoly.

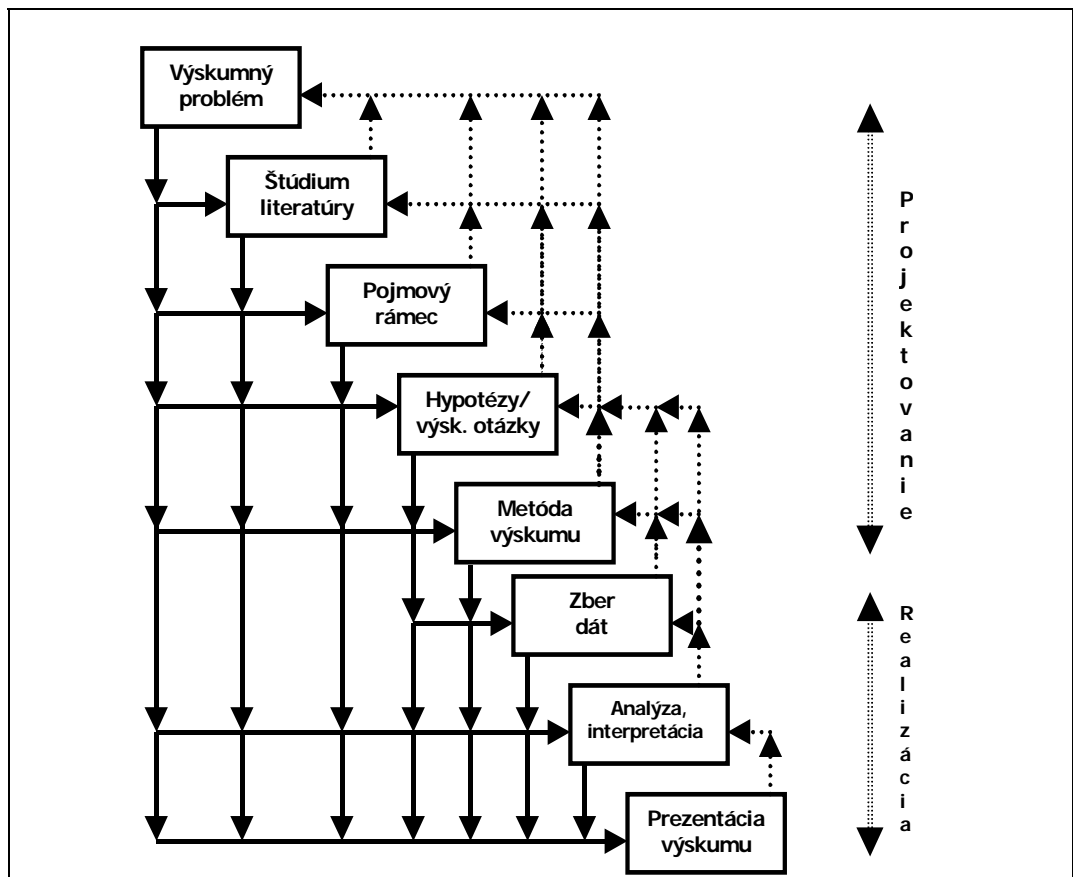

Schéma 1: Proces sociálnopsychologického výskumu

3.2. Prípravná fáza výskumu

3.2.1. Proces tvorby projektu

Výskumný problém

Na počiatku - na "štartovacej čiare" výskumu je problém. Problém chápeme ako zatiaľ nezvládnutú situáciu, ktorú však chceme riešiť. Mnohé problémy vznikajú v praktickom živote ľudí. Narážajú na ne ľudia všeobecne i pracovníci štátnych alebo verejných inštitúcií (resp. inštitúcie samotné), pracovníci súkromných organizácií a firiem, členovia občianskych združení, nadácií, atď. Z nich sa regrutujú zadávatelia výskumu praktických problémov - zadávatelia pre aplikovaný výskum.

Osobitnou kategóriou sú ľudia s psychologickou znalosťou: psychológovia - praktici, psychológovia - výskumníci, psychológovia - učители, študenti psychológie atď. To sú, takrečeno, "sebezadávatelia" vlastných výskumných problémov. K nim sa priradujú rôzne vedecké inštitúcie, grantové agentúry, sponzori, ktorí sú zadávateľmi a podnecovateľmi riešenia rôznych (výskumných) problémov.

Problém (jeho predbežná formulácia), ak sa dostal do záujmovej sféry výskumníka, je povýšený na výskumný problém. A ako taký predstavuje zárodok východiska a cieľa sociálnopsychologického výskumu.

Najvhodnejší spôsob artikulácie problému má formu otázky. Obsah predbežnej výskumnej otázky dávajú predbežne vymedzený výskumný problém a predbežný cieľ výskumu.

K výskumu problému nepristupuje výskumník úplne nepripravený. Má určité viac alebo menej bohaté vedomosti, ktoré sú výsledkom jeho i cudzích skúseností a poznatkov. Jednak sú to všeobecné východiska, základný postoj k svetu vôbec (výskumníková paradigma). Sú to tiež jeho predstavy o vede a výskume, jeho skúsenosti s nimi a v nich. Pravdepodobne má väčšie, či menšie skúsenosti aj s výskumným problémom samotným. Ale je tu aj jeho predvedecká skúsenosť, ktorá "číha" a chce sa tiež zapojiť do výskumu. Potrebné je však štúdium relevantnej vedeckej literatúry.

Prieskum literatúry

Projektovanie výskumu "nášho" sociálnopsychologického problému sa štúdiom relevantnej literatúry stáva súčasťou celého sociálneho priestoru bádateľov. Včleňuje sa do sveta vedeckej komunikácie, v ktorom platia isté pravidlá.

Deje sa systematickým výberom a analýzou literatúry. Východiskom k štúdiu literatúry je vymedzený výskumný problém, problémová oblasť, ciele výskumu, menej alebo viac bohaté vedomosti o problematike, rady školiteľa, konzultanta, tútora - kvalifikovaného a uznávaného odborníka pre skúmanú oblasť, knihy, knižnice a internet. Ciele literárnej analýzy môžeme zhrnúť do týchto nasledujúcich bodov:

- chceme vedieť, čo sa v skúmanej oblasti doteraz urobilo,
- chceme vedieť, čo treba vykonať predovšetkým,
- chceme na základe literatúry vytvoriť pre náš výskum pojmový rámec, teoretický model skúmanej problematiky,
- chceme si vytvoriť prehľad vstupných otázok,
- chceme získať argumenty pre zdôvodnenie našich hypotéz,
- chceme identifikovať výskumné stratégie, procedúry, metódy a techniky, ktoré sú produktívne a ktoré nie,
- chceme si pripraviť pomocný materiál pre interpretáciu a diskusiu o našich budúcich výsledkoch.

Pri tvorbe projektu výskumu nás zaujímajú výlučne vedecké a odborné zdroje poznatkov. Sú to predovšetkým: články, výskumné, vedecké a odborné pôvodné štúdie, prehľadové štúdie, abstrakty, monografie, dizertácie, rigorózne práce, knihy a elektronické médiá.

Čo máme na mysli, keď tu hovoríme o systematickom procese? Začnime s príručkami, encyklopédiami a podobne, ktoré poskytujú celkový prehľad, teda s tzv. terciálnymi zdrojmi. Vytvoríme si zoznam kľúčových slov, použijeme sekundárne zdroje (druhotne spracované primárne zdroje) s tesným vzťahom k výskumnej téme a napokon sa dopracujeme k primárnym zdrojom. Nezahŕňajme do analýzy všetko alebo čokoľvek. Preto musíme byť vybavení kritériami hodnotenia kvality zdrojov. Hlavné sú primárne zdroje, preto nevenujeme čas menej podstatným štúdiám. Budú nás zaujímať vzťahy medzi štúdiami, preto venujme

pozornosť primeranému počtu štúdií a dokumentov. Z primárnych zdrojov majú pre náš výskum osobitný význam výskumné správy a štúdie. Adekvátnu pozornosť venujme teoretickým a metodologickým štúdiám (pozri napríklad T. KOLLÁRIK, 2002, E. HRADISKÁ, E. LETOVANCOVÁ 1999, E. LETOVANCOVÁ, 2002, J. VÝROST, A. ZELOVÁ, L. LOVAŠ, 1996, J. JANOUŠEK a kol., 1986, L. MARŠÁLOVÁ, 1978, E. KERLINGER, 1972 atď.).

Teoretická identifikácia skúmanej problematiky

Ak hovoríme o skúmanej oblasti, dávame tým najavo, že sme (do určitej miery) myšlienково uchopili hranice tejto problematiky. Analyzovať skúmanú oblasť (či už v teoretickej, alebo empirickej rovine) znamená predbežne z nej ako určitého celku vyčleniť a identifikovať relevantné stránky, zložky, faktory, či dimenzie. Dimenzie, faktory a iné zložky vystupujú v pozícii teoretických premenných. Analýza pokračuje identifikáciou vzťahov medzi premennými. Výskumník sa orientuje na uchopenie buď funkčných vzťahov medzi premennými, alebo kauzálnych vzťahov.

Teoretická analýza prerastá do syntézy. Rekonštruujeme relevantné vzťahy medzi vyčlenenými premennými a vytvárame tak určitý funkčno-vzťahový alebo kauzálny teoretický systém, či model skúmanej problematiky. Orientáciou na teoretický model sa sleduje zobrazenie toho najpodstatnejšieho, čo prichádza pri štúdiu skúmanej oblasti do úvahy a zobrazenie, ktoré usiluje o maximálne prípustné zjednodušenie.

Pojmy, výpovede, teoretické modely, otázky, hypotézy sú výtvormi spoločnej činnosti teoretickej a empirickej roviny. Záleží na stupni vedeckého poznania skúmanej oblasti, ktorá z týchto rovín bude dôležitejšia (vplyvnejšia). "V počiatočnej fáze bude platiť preponderancia empirickej roviny, teda aj faktových výpovedí. V úspešnej stabilizovanej fáze bude sila teoretickej roviny väčšia, lebo sa uplatní jej predpovedajúca zložka teórie; z nej sa vyvodí, systémovo vytvorí, veľké množstvo empirických výpovedí, ktoré potom majú testovaciu a kontrolnú ako navádzaciu funkciu" (V. FILKORN, 1998). Povedané inými slovami, tu sa rozhoduje o tom, či konkrétny výskum bude verifikačný alebo "len" exploračný.

Výskumné otázky a hypotézy

Prvá výskumná otázka, ako sme už uviedli, je otázka, ktorá predbežne vymedzuje výskumný problém. Na základe štúdia relevantnej literatúry o výskumnom probléme a jeho oblasti vytvárame a v teoretickom jazyku formulujeme celý systém výskumných otázok. Dbáme o to, aby bol konzistentný s výskumným problémom a s cieľmi výskumu. Veľmi dôležitá je tiež šírka výskumných otázok. Mali by byť natoľko široké, aby pokryli podstatnú časť problémovej oblasti a aby mohli riadiť výskum. Na druhej strane, aby z pohľadu cieľov výskumu neboli otázky formulované príširoko a aby bol výskum z hľadiska našich kapacít zvládnuteľný.

Zo širšieho pohľadu vidíme zdroje výskumných otázok v troch oblastiach doterajšieho psychologického poznania:

1. teoretický poznatkový fond,
2. fond poznatkov z psychologických výskumov ,
3. poznatkový fond zovšeobecnených praktických skúseností.

K psychologickým zdrojom treba pridať podnety z iných vedných disciplín.

Výskumné otázky majú bezprostrednú spätosť s teoretickým modelom výskumnej problematiky, ktorý predstavuje skoncentrovaný výraz aktuálneho stavu teoretického poznania problematiky. On vychádza zo stanoveného výskumného problému. Teoretický model je sprostredkujúcim prvkom medzi výskumným problémom a výskumnými otázkami.

Fáza formulácie výskumných otázok je vo výskume nevyhnutnou fázou. Bez nej sú ďalšie kroky nemožné. Na jednej strane je to chvíľa, kedy je dobré kriticky reflektovať celú našu doterajšiu bádateľskú cestu a na strane druhej, uvedomiť si, že pred ďalšími krokmi stojí prvoradá a nástojčivá otázka o tom, či vo fonde vedeckých poznatkov existuje základ pre formulácie odpovedí na položené výskumné otázky. Vždy to tak nie je. Vyššie sme sa už zmienili, že pojmy, výpovede, otázky, hypotézy sú výtvormi spoločnej činnosti teoretickej a empirickej roviny. Avšak záleží na stupni vedeckého poznania skúmanej oblasti, ktorá z týchto rovín bude vplyvnejšia. Obzvlášť tu, pri hľadaní odpovedí, čiže pri tvorbe hypotéz je tento prvok citeľný. Ak je teoretická rovina skúmaného problému málo dopracovaná a ani empirické výskumy tejto oblasti nie sú známe, je prirodzené, že nemusíme nájsť v literatúre relevantné odpovede na stanovené výskumné otázky. Výskum bez hypotéz sa nazýva exploračný výskum. Počas projektovania väčšiny výskumov sa však na všetky alebo aspoň na časť výskumných otázok relevantné odpovede nájdu. Hnacou silou ďalšieho skúmania sú potom práve tieto hodnoverné odpovede - hypotézy. Takéto výskumy, keďže ich cieľom je verifikovať sformulované hypotézy, sa nazývajú verifikačné výskumy. Hypotéza síce je dôveryhodné tvrdenie, avšak výskumník chce svojim výskumom dôveryhodnosť, či hodnovernosť hypotézy zvýšiť. Preto podrobuje hypotézy empirickej verifikácii. Z toho tiež plynie, že je potrebné vo výskume sledovať pôvodný stupeň dôveryhodnosti určitých tvrdení (ten súvisí s pôvodom hypotéz) a nový, aktuálny, výskumom získaný stupeň dôveryhodnosti.

Z metodologického hľadiska teda kontrolujeme tieto vlastnosti každej vedeckej hypotézy:

1. hypotéza je čiastočne zdôvodnená doterajšími vedeckými poznatkami,
2. hypotéza je jasne sformulovaný výrok (oznamovacia veta),
3. plní prediktívnu funkciu (v určitých stanovených podmienkach dokáže predpovedať výsledok),
4. hypotéza je empiricky testovateľná.

Procedúry výskumu (výskumné plány)

O výskumných procedúrach sme už vyššie zmienili. Z hľadiska spôsobu organizácie sociálnopsychologických výskumov môžeme uviesť päť typických procedúr. Sú to:

1. experimentálna,
2. štatistická,
3. monografická,
4. historická
5. typologická procedúra.

Experimentálna procedúra: meria účinky manipulácie jednej (alebo viacerých) premennej veličiny na iné premenné veličiny, vychádza z koncepcie kauzálnych vzťahov (obvykle obsahuje kauzálnu hypotézu), obsahuje spravidla malé výberové súbory participantov v rozdielnych experimentálnych podmienkach, podmienky celého experimentálneho procesu sú kontrolované.

Štatistická procedúra: berie na zreteľ sociálnopsychologické javy a procesy tak, ako sú dané, zo známych populácií vyberá relatívne väčšie výberové súbory, v nich pomocou štandardizovaných nástrojov zisťuje relatívne nižší počet znakov, k zberu dát obyčajne používa dotazník alebo štandardizované interview, pri zovšeobecňovaní poznatkov používa metódy štatistickej inferencie.

Monografická procedúra: predmetom intenzívneho komplexného skúmania je jeden alebo malý počet zámerne vybraných súvisiacich “prípadov“ (preto tu často tiež hovoríme o prípadovej štúdií), javy sú skúmané v prirodzených podmienkach, z pozorovaní a záznamov z rozhovorov sa tvorí zhustený, zovretý, kompaktný opis sledovaného úseku sociálnopsychologickej skutočnosti.

Typologická procedúra: vychádza z pozorovania vymedzenej sociálnopsychologickej skutočnosti podobne ako štatistická alebo monografická procedúra, ale zo získaných informácií konštruje a analyzuje typy participantov a tým prehľbuje pohľad predchádzajúcich procedúr.

Historická procedúra: zakladá sa predovšetkým na primárnych prameňoch (napr. osobných dokumentoch, zápisniciach, kronikách a pod.) i na sekundárnych prameňoch, ktoré môžu byť aj interpretáciami minulej skutočnosti, v prístupe sa zdôrazňuje vývojový aspekt skúmaného problému.

Viacere procedúry sa v jednom výskume nevylučujú. Výskum môže zahrňovať viacero procedúr. Kombináciu viacerých procedúr v jednom výskume nazývame metodologickou trianguláciou. Predpokladá sa, že výsledky výskumu získané metodologickou trianguláciou budú validnejšie (pozri napr. K. PAVLICA a kol., 2000).

Empirické výskumné otázky a hypotézy

Priblížme si vzťah medzi teoretickými otázkami a hypotézami na jednej strane a empirickými otázkami a hypotézami na strane druhej. Bude užitočné s doterajšou poznatkovou výbavou prehĺbiť metodologickú reflexiu týchto dvoch ciest:

- a) cesta od teoretickej otázky k empirickým otázkam,
- b) cesta od teoretickej hypotézy k empirickým (pracovným) hypotézam.

Cesta od teoretickej otázky k empirickým otázkam

Teoretická výskumná otázka je vyjadrená pomocou teoretických premenných. Rozlišujeme tu predovšetkým kvalitatívne a kvantitatívne teoretické premenné. V otázke vystupuje určitý typ teoretického vzťahu medzi premennými. Pohybujeme sa spravidla vo vzťahovo-funkčnom alebo kauzálnom rámci. Výskumná otázka má jasnú pozíciu v teoretickom modeli skúmaného problému a tým a jasný vzťah ku skúmanému problému a cieľu výskumu. Nech má táto prvá cesta to špecifikum, že nie sme schopní na základe doterajších poznatkov sformulovať k našej teoretickej otázke adekvátnu teoretickú hypotézu.

V takejto konštelácii nasledujúci krok je krokom na pole operacionalizácie našej teoretickej výskumnej otázky. Konkrétnejšie to znamená, operacionalizovať - určiť adekvátne empirické ukazovatele teoretických premenných a vymedziť empirické relácie medzi nimi. Každá teoretická premenná vo všeobecnosti môže mať množstvo adekvátnych empirických ukazovateľov (empirických premenných). Každá empirická premenná musí mať určenú škálu merania – nominálnu, ordinálnu alebo kardinálnu (A. RITOMSKÝ, 1999). Kvantitatívna

vlastnosť môže byť empiricky zisťovaná empirickými premennými s ktorýmkoľvek z vyššie skúmaných typov škál. Kvalitatívne rozrôznená vlastnosť bude identifikovaná v empirickej rovine empirickými premennými s nominálnou škálou. Relácie medzi empirickými premennými sú tiež jasne vymedzené. Môže ísť o rozdiely v koincidencii, o asociačné alebo korelačné vzťahy, alebo o rozdiely plynúce z kauzálneho pôsobenia faktorov.

Cesta od teoretickej hypotézy k empirickým hypotézam

Táto cesta začína rovnako ako predchádzajúca - formuláciou teoretickej výskumnej otázky. Rozdiel je v tom, že v tejto druhej situácii máme poznatky, na základe ktorých sme schopní formulovať k otázke adekvátnu teoretickú hypotézu. Od otázky sme postúpili k oznamovacej vete ktorá má v sebe prediktívny náboj (ak A, potom B). Je to teoretický výrok o vzťahu medzi premennými. Všetko sa to doteraz nachádza výlučne v teoretickej rovine. Nastáva fáza operacionalizácie teoretickej hypotézy, čiže o operacionalizácii teoretických premenných i o operacionalizácii vzťahov medzi nimi. V tomto je problém analogicky problému operacionalizácie teoretickej výskumnej otázky. Na tejto druhej ceste dospejeme k spravidla viacerým empirickým hypotézam.

Výber participantov

O kom je sociálnopsychologický výskum? Odpoveď na túto otázku sa dost' často dozvieme už z dobre stanoveného názvu výskumu. Súbor ľudí (všeobecnejšie jednotiek - manželských párov, malých skupín a pod.), ktorý je vlastným predmetom sociálnopsychologickej analýzy budeme nazývať cieľovým výskumným súborom. Označenie základný súbor, či populácia slúži na pomenovanie operacionalizácie cieľového výskumného súboru. Obsah pojmu populácia má mať jednoznačné empirické krytie. Sú preň jasne stanovené kritériá, podľa ktorých vieme určiť, kto do populácie patrí a kto nie.

Všetky parciálne (empirické) výskumné otázky, všetky pracovné (empirické) hypotézy sú výroky o populácii, respektíve (ak ide o komparáciu alebo experiment) o viacerých populáciách. Inou otázkou je, že z viacerých dôvodov zbierame empirický materiál vo väčšine prípadoch len v takzvaných výberových súboroch. Nezabúdajme, že výberové zisťovanie je len prostriedok, zväčša efektívny prostriedok, na dosiahnutie relevantných informácií o základnom súbore, či základných súboroch. Existujú výskumné situácie, kedy skúmame všetkých členov populácie. Hovoríme, že robíme "vyčerpávajúci" výskum. Vo väčšine prípadov z dôvodov časových, finančných a iných však uskutočňujeme výberové zisťovanie.

Ciest k výberovému súboru je veľa (pozri pravdepodobnostný výber, kvótny výber, náhodilý výber, zámerný výber, výber dobrovoľníkov a ďalšie typy v práci A. RITOMSKÝ, 2002). Voľba typu výberového postupu a jeho modifikácia, jeho konkrétna forma, by mala zohľadňovať výskumný problém a cieľ, respektíve, výskumné otázky a hypotézy. Na druhej strane, výberový postup vymedzuje a určuje pole možností pre analýzu empirických dát pochádzajúcich z výberového súboru.

Metódy a techniky získavania údajov

Pre psychologický výskum je charakteristické, že sa neuzatvára do teoretickej roviny. Projekt výskumu sa cielene ubera do empirickej sféry a usiluje o súlad s teoretickou rovinou.

A tak:

1. na výskumné otázky hľadáme odpovede na základe relevantných empirických údajov
2. pre hypotézy získavame potrebné empirické fakty, ktorými verifikujeme empirické hypotézy.

Sociálnopsychologický výskum sa opiera o viaceré metódy zberu dát. Spomeňme z nich aspoň tie základné:

1. pozorovanie,
2. rozhovor,
3. získavanie údajov pomocou dotazníka,
4. štúdium dokumentov,
5. psychologické testy.

Pozorovanie.

Zámerne a na základe stanoveného plánu sledujeme zmyslovo vnímateľné psychické javy. Ak plán striktné a detailne určuje čo a ako má pozorovateľ sledovať, pozorovanie sa nazýva štandardizované. Štandardizácia pozorovania zabezpečuje pri väčšom množstve pozorovaní (a mnohosť je pre kvantitatívne orientovaný výskum typická), aby rôzni pozorovatelia toho istého javu zaregistrovali rovnaký výsledok. Aby ich pozorovanie malo vysokú reliabilitu. Je vhodný predovšetkým pre verifikačný typ výskumu. Neštandardizované pozorovanie má cieľ jasne stanovený. V jeho rámci má však pozorovateľ veľa možností rozhodovať o vlastnom priebehu. Je vhodný pre exploračný alebo kvalitatívny typ výskumu.

Rozhovor.

Rozhovor je ústna forma komunikácie medzi výskumníkom (alebo jeho pomocníkom) a participantom, v ktorom ten prvý kladie a druhý na kladené otázky odpovedá. Pozorovanie je zamerané na aktuálnu situáciu. V rozhovore získavame údaje nielen o súčasnosti, ale aj o minulosti, či názory na budúcnosť. Podobne ako v prípade pozorovania, rozhovor môže byť štandardizovaný, alebo neštandardizovaný. Pri štandardizovanom type rozhovoru sú záväzne určené otázky, ich formulácia, poradie i celý scenár priebehu rozhovoru. Neštandardizovaný rozhovor (najmä v kvalitatívnom výskume) má relatívne voľnejší priebeh, avšak jeho ciele a okruhy sú záväzné. Existujú viaceré špecifické formy rozhovorov. Napríklad, hĺbkový rozhovor. Ďalšia používaná forma rozhovoru je diskusia v malej skupine. V kvantitatívne orientovaných výskumoch, vzhľadom na relatívne veľký počet participantov (ale aj vzhľadom na ďalšie okolnosti) sa najčastejšie používa štandardizovaný rozhovor.

Získavanie údajov pomocou dotazníka.

Dotazníková metóda je písomná forma komunikácie medzi výskumníkom a participantom. Na otázky v písomnej forme odpovedá participant formou výberu z predložených odpovedí (takzvaný uzavretý typ otázka), alebo voľne, vlastnými slovami zapíše svoju odpoveď (takzvaná otvorená otázka). Konštrukcia dotazníka, formulácia jednotlivých otázok zohráva v tejto metóde získavania dát kľúčovú úlohu. V kvantitatívne orientovaných výskumoch majú dominantné postavenie štandardizované dotazníky, v ktorých je drvivá väčšina otázok uzavretá, čo uľahčuje proces formalizácie získaných primárnych údajov.

Štúdium dokumentov.

Súčasná psychologická analýza rôznych textov, dokumentov a správ spravidla zvýznamňuje buď ich kvalitatívnu alebo kvantitatívnu stránku. Často sa zaujímame o tie zdroje empirických informácií, ktoré je možné v ďalších fázach výskumníckej práce - primerane k predmetu záujmu - formalizovať a kvantifikovať.

Psychologické testy

Psychologické testy sú nástroje - pokiaľ je to možné – presného, objektivizovaného a štandardizovaného merania osobnostných vlastností (testy osobnosti), činnosti osobnosti a jej výkonu (výkonové testy), interpersonálnych vzťahov v malých skupinách (sociometrický test, test sociálnej atmosféry a pod.). Nie sú široko používané len v diagnostike, ale i v sociálno-psychologickom výskume (pozri V. ČERNÝ, T. KOLLÁRIK, 1986).

3.2.2. Projekt sociálno-psychologického výskumu

Na záver tejto časti sa pokúsime sformulovať požiadavky na písanie projektu sociálno-psychologického výskumu. Obsah a forma projektu však záleží predovšetkým na vlastnej skúmanej problematike. Preto tento "návod" nemá slúžiť bezmyšlienkovitému, automatickému plneniu jednotlivých bodov. Treba si uvedomiť, že písaním projektu v istom zmysle píšeme aj záverečnú správu z výskumu. Veľká časť textu projektu prepísaná do minulého času, pokiaľ výskum prebiehal tak, ako sme ho projektovali, je použiteľná vo výskumnej správe. Ako si ukážeme neskôr, štruktúra a obsah výskumnej správy má relatívne stabilnú a vo veľkej časti svetovej psychologickéj obci rešpektovanú a používanú formu. Preto je vhodné už pri písaní projektu myslieť na tieto širšie súvislosti.

Štruktúra a obsah výskumného projektu

Text výskumného projektu spravidla obsahuje tieto prvky:

1. Názov,
2. Autori a inštitúcia,
3. Abstrakt,
4. Obsah,
5. Úvod,
6. Metóda,
7. Časový harmonogram,
8. Finančný rozpočet,
9. Použitá literatúra,
10. Prílohy.

Projekt psychologického výskumu má dva - z metodologického hľadiska - nosné piliere, dve sekcie: úvod a metódy. Na ne sústredíme našu pozornosť.

Úvod

Úvod je spravidla členený do nasledujúcich tematických okruhov:

- všeobecný úvod, problém,
- prehľad literatúry o skúmanej problematike,
- vzťah prezentovaného výskumu k literatúre, pojmový rámec výskumného problému, metodologické východisko,

- explicitne postavené ciele, výskumné otázky, výskumné hypotézy.

Priblížime si jednotlivé položky.

Všeobecný úvod, problém

V tejto časti uvádzame "čo?" chceme skúmať, "prečo?" chceme výskum robiť a prečo je problém závažný. A napokon stručne naznačíme "ako?" k výskumnému problému pristupujeme, ako ho chceme skúmať.

Prehľad literatúry o skúmanej problematike

Obsah tejto sekcie je závislý na výskumnom probléme a bádateľských cieľoch. Bežne začíname štúdiom literatúry zoširoka. Neskôr, na empirickej rovine výskumu sa náš pohľad zužuje, aby sa opäť na záver výskumu primerane rozšíril. Usilujeme sa syntetizovať poznatky viacerých bádateľov. Analyzujeme a ukazujeme kvalitu výskumov a vnímame rozdiely medzi teoretickými a empirickými prácami. Sledujeme relevantné primárne zdroje, pôvodné teoretické štúdie, necháme sa podnecovať prehľadovými štúdiami a hlavne nezanedbávame štúdium konkrétnych správ relevantných výskumov. Cielene si rozvíjame metodologické a metodické poznatky. Zbierame informácie a empirické fakty o skúmanej oblasti. Snažíme sa získať o stave poznania problematiky komplexný obraz. Nezanedbávame literatúru, ktorá je v konflikte s premisami nášho projektu, ani výskumné odchýlky. Vyhýbame sa nadužívaniu starých a sekundárnych zdrojov.

Využívame všetky kľúčové zdroje a moderné technológie (knihy, časopisy, dokumenty systémov PsycINFO, ERIC, MEDLINE, EBSCO On-line a pod., dizertácie, rigorózne a diplomové práce, internetové informácie atď.) relevantné k pochopeniu témy v jej hĺbke a šírke. Zdroje používame, citujeme podľa etických noriem. Identifikácie informačných databáz a deskriptorov, s ktorými pracujeme, umožňujú ďalším výskumníkom poznať parametre vyhľadávania i replikovať náš projekt.

Štúdiom relevantnej literatúry, ktorú tu prezentujeme, rastie vierohodnosť nášho výskumu.

Vzťah projektovaného výskumu k literatúre, pojmový rámec výskumného problému, metodologické východisko

Táto časť ukazuje teoretické a metodologické predpoklady pre konkrétne (čiže teoreticko-empirické) skúmanie problému. Referujeme v nej o tom, čo z uvedeného prehľadu literatúry je jasne späté s výskumným problémom. Podávame tu všetky informácie, ktoré budú neskôr použité v interpretácii výsledkov, čiže pojmy, teoretický rámec, či modely problematiky atď.

Explicitne postavené ciele, výskumné otázky, výskumné hypotézy

Výskumné otázky alebo hypotézy generujeme z teórie, z predchádzajúcich výskumov a zo zovšeobecnených praktických skúseností. Ak výskum nie je experimentálny, bežne sa uplatňujú výskumné otázky alebo vzťahové hypotézy. Ak je štúdia experimentálna, obyčajne pracujeme s kauzálnymi hypotézami.

V projekte prezentujeme konzistentnosť výskumných otázok a hypotéz na jednej strane s cieľmi výskumu, na druhej strane s plánovanými metódami zberu a analýzy dát.

V závere úvodu sú jasne formulované výskumné hypotézy, ktoré podrobíme empirickej verifikácii a výskumné otázky, na ktoré budeme hľadať odpovede. Tým sú zároveň precízne sformulované ciele výskumu. V zle napísanom úvode sa hypotézy objavia na konci ako blesk z čistého neba. V nich je spätosť predchádzajúcich výskumov a pripravovaného výskumu

(výskumných otázok, resp. výskumných hypotéz) hmlistá. Preto hypotézy podporujeme citátmi z doterajších výskumov. Ak je to aktuálne, uvádzame aj iné zistenia, ktoré hypotézy nepodporujú.

Metódy

V tejto sekcii dávame odpoveď na otázku akým spôsobom, akými metódami bude výskum realizovaný. Detailnejšie otázky sú často rozčlenené do týchto podsekcii:

- populácia a výberový súbor ,
- materiály a aparatury,
- výskumný plán,
- plánované postupy a metódy analýzy dát,
- očakávané výsledky.

Populácia, výberový súbor, participanti

V tejto časti vecne a časopriestorovo vymedzujeme skúmanú populáciu. Podávame informáciu o tom, akú metodiku uplatníme pre výber participantov. Uvedieme a zdôvodníme rozsah výberového súboru, respektíve viacerých súborov participantov.

Materiály a aparatury (metodiky, techniky)

Tu prezentujeme operacionalizáciu pojmov, empirické výskumné otázky a hypotézy. Jasne definujeme všetky empirické premenné, typy škál. Informujeme o metódach merania a testovania, o použitých metódach zberu dát, o validite a rieliabilite metód získavania údajov. Ak sa uskutočnil predvýskum, stručne zreferujeme jeho výsledky a jeho dôsledky pre realizáciu hlavného výskumu.

Výskumný plán

Tu opíšeme plán (komparačný, korelačný výskumný plán, čistý experimentálny alebo kvázi-experimentálny plán), ktorý použijeme pri získavaní dát potrebných k verifikácii hypotéz alebo pri hľadaní odpovedí na výskumné otázky.

Plánované postupy a metódy analýzy dát

V tejto časti stručne referujeme o jednotlivých metódach, ktoré plánujeme uplatniť v analýze získaných dát. Uvedieme metódy štatistickej deskripcie, metódy štatistickej inferencie i plánované miery vecnej signifikancie. Uvádzame tiež, aký štatistický počítačový systém bude použitý v spracovaní dát.

Očakávané výsledky

Na záver prezentujeme naše očakávania, ktoré má priniesť realizovaný výskum. Uvádzame očakávané teoretické výsledky, očakávané prínosy pre metodiky ďalších výskumov i očakávania a prínosy pre každodenný, praktický život. Uvedieme tiež možné očakávania komplikácií, ktoré sa môžu dostaviť v procese realizácie výskumu.

3.2. Realizačná fáza výskumu

3.2.1. Proces realizácie sociálnopsychologického výskumu

Zber a príprava údajov k analýze

Podľa projektu získaváme participantov výskumu a od nich pomocou - v projekte rozpracovaných - plánov, procedúr a metód získame požadované empirické informácie. Od chvíle, keď sa dáta, záznamy informácií z terénu dostanú na výskumníkov „stôl“, prebieha jednak proces formalizácie a systematizácie obsahu týchto informácií a jednak selekcia a vylučovanie nekvalitných informácií (takzvané "čistenie dát").

Kontrola primárnych dát.

Kontrola je v etape prípravy dát prvou vážnou operáciou. Pri kontrole obsahu prvotného dokumentu (dotazníka, záznamového hárku, anketného listu a podobne) spravidla popri kvalite existujúcich informácií kontrolujeme aj to, či niektoré údaje nechýbajú. Výsledkom prvej kontroly prvotných dát je rozhodnutie, či kontrolovaná jednotka bude a ak áno, s akým obsahom bude zaradená do spracovania. Reč je o prvej kontrole preto, lebo ďalšia kontrola dát - logická kontrola - sa robí pomocou počítača (vo fáze, keď sú už dáta uložené na magnetickom médiu).

Formalizácia prvotných informácií.

Počas prípravy dát musíme dáta transformovať do symbolickej reči kódov. Pretože je efektívnejšie na magnetické médium ukladať krátke symboly alebo čísla, či číslice, než rozsiahle texty. V tejto fáze je často potrebné vypracovať systém kategorizácií skúmaných empirických javov a kódovací kľúč. Kódovací kľúč zaznamenáva proces formalizácie primárnych informácií. Z jednej strany presne zaznamenáva formulácie otázok a odpovedí (stimuly a reakcie) v terénnom zbere. Na strane druhej určuje pravidlá priradovania kódov elementom empirickej informácie.

Počítačový formát premenných.

Premenné (škály) z metodologického hľadiska sme rozdelili do troch základných typov: na nominálne, ordinálne a kardinálne. V rámci formalizácie, v pohybe informácií z terénu do počítača treba definovať transformáciu týchto typov premenných do určitých (adekvátnych) foriem počítačových premenných. To znamená, že každá premenná dostane počítačové meno a prípadne označenie (opis). Definuje sa jej príslušnosť k určitému typu. Môže sa (čím chceme povedať, že to nie je povinnosť) zdefinovať označenie (opis) jednotlivých hodnôt premenných. Určujú a označujú sa vynechávané (chýbajúce) hodnoty.

Záznam dát na magnetické médium.

Dáta, ktoré prešli procesom čistenia a formalizácie, si môžeme predstaviť ako určitú tabuľku - maticu, v ktorej riadky tvoria jednotky, prípady (skúmané osoby, participantov, skupiny a podobne) a stĺpce premenné. Vlastný obsah buniek zastupujú kódy hodnôt premenných. Pole možností, ako uložiť dáta na magnetické médium, je dnes veľmi rozsiahle. Čoraz viac sa využívajú možnosti optických snímačov. Dnes už klasická cesta ukladanie dát je pomocou tabuľkových, či dátových editorov.

Reliabilita je o spoľahlivosti, stabilite, konzistentnosti, predikabilite, presnosti ľudských činov, respektíve metód, ktoré človek používa (E. KERLINGER, 1972). O reliabilite hovoríme aj v súvislosti s výsledkami, ktoré sú podmienené konkrétnymi

použitými metódami. V našom kontexte je závažná otázka o reliabilite metód zberu empirických údajov i o reliabilite samotných údajov.

Analýza a interpretácia empirických údajov

Ak sme zhromaždili potrebný empirický materiál, čaká nás jeho analýza a interpretácia. Vyvodit' zo získaných empirických dát závery a uviesť ich do vzťahu s výskumnými otázkami a hypotézami nebýva ľahké. V analýze a interpretácii empirických zistení sa akcentuje buď kvalitatívny alebo kvantitatívny prístup. Základný význam pre pochopenie a prácu v súčasnom sociálnopsychologickom výskume majú metódy kvantitatívnej analýzy údajov a v rámci nich predovšetkým aplikácie štatistických metód (pozri E. KERLINGER, 1972). Na ne teraz obrátíme pozornosť. Nechceme tým znížiť význam postupne narastajúcich aplikácií kvalitatívnych metód analýzy dát (bližšie o nich pozri napr. A. STRAUSS, J. CORBINOVÁ 1999, J. HENDL, 1997, K. PAVLICA a kol. 2000). Problematiku štatistickej analýzy sociálnopsychologických údajov si rozdelíme do troch okruhov:

1. štatistická deskripcia,
2. štatistická inferencia,
3. miery vecnej signifikancie.

Štatistická deskripcia

Ak máme k dispozícii potrebné údaje z celej populácie, potom štatistická deskripcia je centrálnou úlohou analýzy dát. Ak pracujeme s výberovým súborom (či s výberovými súbormi), ktorý reprezentuje skúmanú populáciu (či populácie), potom je štatistický opis získaných dát prvým (nevyhnutným) krokom analýzy dát.

Každá empirická výskumná otázka, každá pracovná psychologická hypotéza operuje s určitými premennými. Či už sú to kvantitatívne, alebo kvalitatívne premenné.

Uvedomujeme si potrebu podrobného skúmania každej jednotlivéj premennej (univariačná analýza), i keď zo získaných výsledkov nie všetko prezentujeme v publikáciách, či výskumnej správe. Ak ide o kvantitatívnu premennú (keďže ona má tri rozmery: nominálny, ordinálny a kardinálny), môžeme uplatniť pri jej deskripcii ktorýkoľvek z jej rozmerov. Ak opisujeme kvalitatívnu premennú, využijeme len tie možnosti, ktoré dáva nominálna škála. Okrem frekvenčnej tabuľky opisujúcej distribúciu premennej, môžeme pracovať so štatistickými charakteristikami úrovne premennej, s charakteristikami variability a s koeficientmi, ktoré opisujú tvar distribúcie premennej. Mnohé ukazovatele dobre fungujú len v určitých podmienkach. Podrobnú prezentáciu tejto problematiky uvádzame na inom mieste (A. RITOMSKÝ, 1999).

Množstvo výskumných otázok alebo hypotéz ma komparačný charakter. Po univariačnej analýze podrobíme skúmaniu rozdiely, či už medzi výberovými súbormi (participantov), alebo premennými (tohože výberu participantov). Rozdiely sa môžu týkať distribúcií, či proporcií, úrovne alebo variability skúmaných vlastností v závislosti od obsahu výskumných otázok, či hypotéz.

Často si vo výskumoch kladieme otázky, alebo verifikujeme hypotézy o vzťahoch medzi premennými. Aj tie je najprv potrebné preskúmať v samotných výberových súboroch. Rôzne indexy, či koeficienty vzťahu medzi dvojicou premenných aplikujeme v závislosti na type dvojice premenných.

Štatistická inferencia

Hovorili sme o tom, že v prvom kroku analýzy sa sústreďujeme na opis dát z výberových súborov. Nás však hlavne zaujíma, ako sa veci majú v skúmaných populáciách. Matematická štatistika obsahuje cenné postupy, ktoré dovoľujú na takto postavenú otázku odpovedať. Sú to predovšetkým dva typy metód:

- a) metódy odhadu parametrov základného súboru na základe dát z výberového súboru a
- b) metódy a kritéria štatistických testov.

Štatistické odhady

Aritmetický priemer, rozptyl, proporcie výskytu údajov výberového súboru sú štatistické ukazovatele, hovoríme im aj štatistiky, ktoré vyjadrujú vlastnosti výberového súboru. Naším hlavným záujmom sú však charakteristiky znakov základného súboru (populácie), napríklad populačný priemer, populačný rozptyl, percentuálny výskyt javu, koeficienty asymetrie strmosti rozdelenia v celej populácii a podobne. Populačné charakteristiky nazývame parametre. Na základe údajov získaných náhodným výberom robíme odhady parametrov základného súboru.

Tak ako iné parametre populačných rozdelení, aj priemer, koeficient asymetrie a koeficient strmosti rozdelenia odhadujeme dvojakým spôsobom. Po prvé, bodovo - jedným číslom a po druhé, dvomi číslami - intervalom, koncovými bodmi intervalu stanoveného tak, že s veľkou pravdepodobnosťou (napríklad s pravdepodobnosťou 0.95, t.j. v 19 prípadoch z 20) interval pokrýva odhadovaný parameter (G. CLAUSS, H. EBNER, 1988, A. RITOMSKÝ, 2002).

Idea intervalového odhadu je teda o tom, ako skonštruovať pomocou dát z výberového súboru hranice intervalu, v ktorom by sa neznámy populačný parameter nachádzal s vopred stanovenou pomerne vysokou pravdepodobnosťou.

Štatistické testovanie hypotéz

Naznačíme si v stručnosti postup aplikácie štatistického testovania hypotéz.

Začnime ilustráciou. Nech empirická psychologická hypotéza je zároveň i štatistickou hypotézou. Napríklad, máme empirickú psychologickú hypotézu "Žiaci z alternatívnych tried majú vyššiu úroveň (priemerné skóre) tvorivosti v porovnaní so žiakmi z tradičných tried".

Pre štatistické usudzovanie je kľúčová takzvaná nulová štatistická hypotéza - negácia východiskovej hypotézy (túto kvôli rozlíšeniu nazývame aj alternatívnou štatistickou hypotézou).

Štatistický postup sa sústreďuje na empirickú verifikáciu nulovej hypotézy („Medzi skúmanými typmi tried nie je rozdiel v úrovni tvorivosti“).

Verifikácia nulovej štatistickej hypotézy sa uskutočňuje pomocou vybraného štatistického testovacieho kritéria. Testovacie kritérium je funkcia empirických dát z výberových súborov (skóre v psychologickom teste tvorivosti). Musí byť známe jej teoretické rozdelenie za predpokladu platnosti nulovej hypotézy. Znamená to, že ak platí nulová hypotéza, vieme podľa pravdepodobnostného zákona rozdelenia hodnôt kritéria odhadnúť to, aké hodnoty v konkrétnych empirických podmienkach môžeme očakávať. Vieme určiť takzvané kritické oblasti, do ktorých dosiahnutá hodnota testovacieho kritéria

padne v prípade platnosti nulovej hypotézy len s malou pravdepodobnosťou (hladinou významnosti, štatistickou signifikanciou).

Ak zamietame nulovú hypotézu, akceptujeme empirickú psychologickú hypotézu (považujeme ju za dostatočne hodnovernú). Hovoríme, že empirická hypotéza "platí". Teoretická hypotéza ňou nie je vyvrátená, naopak, je empiricky podporená (potvrdená), nie však "dokázaná". Ak bola hypotéza vyvedená z určitej teórie, potom výsledky testovania túto teóriu podporujú, (do istej miery) posilňujú.

Ak nulovú hypotézu nezamietame, neposkytujeme empirickej psychologickú hypotéze vierohodnosť. Hovoríme, že "empirická hypotéza sa nepotvrdila". S ňou korešpondujúca teoretická hypotéza tým nie je vyvrátená, je však empiricky spochybnená. Ak bola hypotéza vyvedená z určitej teórie, potom výsledky testovania do určitej miery spochybňujú aj túto teóriu.

Vecná signifikancia

Štatistická významnosť (signifikancia) rozdielov sa dosť často - nesprávne - interpretuje ako psychologická (meritórna, či praktická) významnosť. Štatistická signifikancia je "len" o tom, s akým rizikom (s akou pravdepodobnosťou) zamietame nulovú štatistickú hypotézu v situácii, keď je ona pravdivá. Výskumníka, pochopiteľne - v prípade, že sme prijali alternatívnu štatistickú hypotézu, ktorá hovorí o existencii populačného rozdielu - zaujíma aj závažnosť tohto rozdielu. Ale o nej štatistická signifikancia bezprostredne nevytvára. O veľkosti populačnej diferencie dôležitú informáciu poskytuje intervalový odhad. Ale ten sa doteraz v mnohých prípadoch (napríklad pre diferenciu proporcií, diferenciu priemerov skorelovaných výberov, diferenciu mediánov a podobne) pomocou väčšiny počítačových štatistických programov nedá vypočítať. Bodový odhad veľkosti populačnej diferencie určitej vlastnosti dokáže bez väčších problémov interpretovať len v praxi skúsený psychológ. Pomôckou, ktorá sa v ostatných rokoch stala veľmi obľúbenou v západnom svete, je štatistický ukazovateľ vecnej signifikancie. Začalo to meraním efektu v experimentálnych štúdiách pomocou takzvanej "effect size". A odtiaľ sa aplikácia rozšírila i do ostatných kvantitatívne orientovaných výskumov. A nielen to. Na tomto základe vznikol nový typ psychologických výskumov, takzvaná meta-analýza - výskum, ktorého predmetom sú výskumy určitej oblasti (alebo výskumy - repliky) prostredníctvom koeficientov vecnej signifikancie, či efektu (J. FERJENČÍK, 2000). Uplatňovanie ukazovateľov vecnej signifikancie výrazne podporila APA (Americká psychologická asociácia, pozri APA, 2002) a jej uvádzanie vo svetových psychologických časopisoch je dnes už bežným javom.

Vo výklade o aplikáciách štatistických metód sme sa pohybovali v kontexte deskriptívnych sociálnopsychologických výskumov, uvažovali sme o diferenciách, súvislostiach, koreláciách a asociáciách. Všetky tieto metodické nástroje však môžu dobre fungovať aj v experimentálnych sociálnopsychologických výskumoch. Vtedy je namiesto o diferencii reč o efekte, namiesto o súvislosti alebo korelácii reč o vplyve, či pôsobení. Tiež sú v nich aplikovateľné spomínané miery vecnej signifikancie.

3.3.2. Prezentácia výsledkov výskumu

Časopisecké výskumné štúdie a kvalifikačné (dizertačné, rigorózne, diplomové) práce svojou štruktúrou a formou do istej miery môžu variovať podľa predmetu výskumu a miestnych zvyklostí, avšak, v podstatných veciach dnes takmer celá psychologická svetová

obec dodržiava pravidlá dlhodobu (približne od roku 1947) vyvíjané Americkou psychologickou asociáciou.

Názov výskumnej správy

Názov správy zhrňa do jednej hlavnej myšlienky celý text. Obsahuje kľúčové slová, ktoré dávajú jasný a koncízny opis cieľa, rámca a povahy výskumu. Názov obsahuje kľúčové faktory (premenné) a vzťah medzi nimi. Niekedy je vhodné doňho zakomponovať skúmanú populáciu. Kľúčové slová umožňujú informatikovi indexovať výskumnú správu vo vhodných kategóriách v rámci určitej počítačovej databázy. Názov nemá žurnalistickú formu, neobsahuje nadbytočné slová (napríklad typu štúdia, výskum a podobne). Pozostáva približne z 10 - 12 slov. Ak je výskum opisný, názov nie je vyjadrený v kauzálnom štýle.

Abstrakt

Cieľom, zámerom je v ňom podať stručný a zrozumiteľný súhrn výskumnej správy. Plní veľmi dôležitú funkciu, pretože ho bude pravdepodobne čítať veľa ľudí. Jeho dĺžka je limitovaná počtom slov. Rozsah je približne 100 až 120/150 slov. Je rozumné abstrakt napísať až po tom, čo sú skoncipované všetky ostatné časti. V abstrakte sa necituje. Abstrakt by mal obsahovať tieto relevantné informácie (zhruba dve myšlienky z každej sekcie výskumnej správy):

1. výskumný problém,
2. metodológia,
3. výsledky a
4. závery/implikácie.

Obsah výskumnej správy

Obsah je rámcom celej výskumnej správy. Je zoznamom nadpisov s lokalizáciou určitej úrovne a s číslom strany. Rôzne úrovne častí správy ju robia čitateľnejšou, vyjadrujú vzťahy tém a sekcií. Podporuje vnútornú konzistenciu správy. Časti v obsahu sú presne rovnako pomenované ako v texte.

Základné časti (sekcie) výskumnej správy

Vo svete, najmä vo sfére vedeckej a odbornej literatúry anglicko-americkej proveniencie je v prezentácii výsledkov kvantitatívneho výskumu rozšírená aplikácia kompozičného modelu IMRAD (Introduction, Methods, Results, and Discussion - čiže Úvod, Metódy, Výsledky a Diskusia). Stručne opíšeme, čo spravidla obsahujú jednotlivé sekcie výskumnej správy napísanej v tomto štýle.

Úvod

Úvod obsahuje tento reťazec povinných položiek:

1. všeobecný úvod, problém,
2. prehľad literatúry,

3. vzťah prezentovaného výskumu k literatúre, pojmový rámec výskumného problému, metodologické východisko,
4. explicitne postavené ciele, resp. výskumné otázky, resp. výskumné hypotézy.

Jednotlivé položky si upresníme.

Všeobecný úvod, problém: V tejto časti by sme mali uviesť "Čo?" sme skúmali, "Prečo?" sa výskum robil a prečo je problém závažný. "Ako?" sme k nemu pristupovali.

Prehľad literatúry: Obsahuje teoretický, metodologický, historický a praktický kontext výskumu. Predstavuje paradigmy/prístupy autorov k problematike. Citovaná literatúra je primeraná problému (aj čo do rozsahu a potrebnej podrobnosti). Prehľad literatúry poskytuje racionálne zdôvodnenie výskumu. Predchádzajúce štúdie spravidla podrobnejšie prezentujeme v projekte výskumu. Rozlišujeme prehľad literatúry, ktorý prezentuje oblasť, v ktorej sa problém nachádza a prehľad literatúry, ktorý spracúva riešený problém - literárne pramene, ktoré prezentujú problém a prístup k nemu. Prehľad literatúry poskytuje to, čo nebolo známe alebo dostatočne jasné. Je základom pre formuláciu výskumných otázok, alebo hypotéz.

Vzťah prezentovaného výskumu k literatúre, pojmový rámec výskumného problému, metodologické východisko: V tejto časti prezentujeme teoretické a metodologické predpoklady pre skúmanie problému. Referujeme o tom, čo z uvedeného prehľadu literatúry je jasne späté s výskumným problémom. Uvádzame, ako je predchádzajúci výskum spätý s prezentovaným výskumným problémom. Podávajú sa tu všetky informácie, ktoré budú neskôr použité v interpretácii výsledkov, čiže pojmy, teoretický rámec problematiky atď.

Explicitne postavené ciele, výskumné otázky a hypotézy: V závere úvodu sú jasne formulované výskumné hypotézy, ktoré boli neskôr podrobené empirickej verifikácii a výskumné otázky, na ktoré sme hľadali odpovede. Opisujeme tu spätosť predchádzajúcich výskumov s hypotézami prezentovaného výskumu. Ak je to aktuálne, uvádzame tu relevantné zistenia, ktoré hypotézy nepodporujú.

Metódy

V tejto sekcii dávame odpoveď na otázku, akým spôsobom bol výskum realizovaný. Detailnejšie otázky sú často rozčlenené do týchto podsekcii:

1. populácia a výberový súbor,
2. materiály a aparatúry,
3. výskumný plán a
4. procedúra.

Populácia, výberový súbor (participanti): V tejto časti vecne a časopriestorovo vymedzujeme skúmanú populáciu. Podávame informáciu o tom, ako sa uskutočnil výber (opis výberového postupu) participantov. Prezentujeme základné charakteristiky výberového súboru (prípadne viacerých výberových súborov) i problémy, limity metodiky výberu.

Materiály a aparatúry (metodiky, techniky): Tu prezentujeme operacionalizáciu pojmov, empirické výskumné otázky a hypotézy. Jasne definujeme všetky empirické premenné, typy

škál. Informujeme o metódach merania a testovania, o použitých metódach zberu dát, o validite a rieliabilite metód získavania údajov. Ak sa uskutočnil predvýskum, stručne zreferujeme jeho výsledky.

Výskumný plán: Tu opíšeme plán (komparačný, korelačný výskumný plán, čistý experimentálny alebo kváziexperimentálny plán), ktorý bol použitý pri získaní dát potrebných k verifikácii hypotéz alebo pri hľadaní odpovedí na výskumné otázky, detailne opísaný.

Procedúra: V tejto časti stručne referujeme o jednotlivých metódach uplatnených v analýze získaných dát. Nové metódy spravidla podrobnejšie uvedieme v sekcii výsledkov. Uvádzame tu, aký štatistický počítačový systém bol použitý v spracovaní dát.

Výsledky

Táto sekcia obsahuje dosiahnuté výsledky v prezentovanom výskume. Štruktúra sekcie súvisí so štruktúrou hypotéz, resp. výskumných otázok. Podľa nej je vystavaná. Každá časť sa skladá z vyššie spomínaných rovín:

1. deskripcia,
2. inferencia,
3. vecná signifikancia.

Dobрым zvykom je jasne oddeliť faktickú rovinu výsledkov od ďalších dodatočných vrstiev. V tejto sekcii preto nerobíme teoretické interpretácie získaných výsledkov. Výsledky sa snažíme prezentovať jednoducho, jasne a zrozumiteľne. V prezentácii používame štandardnú, všeobecne uznávanú symboliku a spôsoby prezentácie analýzy empirických psychologických údajov vypracované Americkou psychologickou asociáciou (APA, 2001).

Diskusia

Táto sekcia obsahuje nasledujúce položky:

1. interpretácia výsledkov (závery o potvrdení, resp. nepotvrdení výskumných hypotéz v prípade verifikačného prístupu, resp. závery - odpovede na výskumné otázky v prípade exploračného prístupu),
2. diskusia o limitoch (ohraničeníach) výskumných metód - metodologická skepsa,
3. diskusia o dôsledkoch vyplývajúcich z výsledkov - teoretické a praktické implikácie,
4. diskusia o budúcich zámeroch - implikácie pre ďalší výskum.

Na konci záverečnej správy uvádzame použitú literatúru a prezentujeme relevantné prílohy.

3.3. Etika sociálnopsychologického výskumu

Sociálnopsychologický výskum – podobne ako všetky výskumy týkajúce sa ľudí a zvierat – môže spôsobovať rôzne etické dilemy. V kultúrnych krajinách je už tradične tento okruh problémov súčasťou metodologických reflexií výskumu človeka. Aspoň v stručnosti v tejto časti poukážeme na základné etické otázky sociálnopsychologického výskumu. Sem patria

predovšetkým otázky-zásady tzv. informovaného súhlasu, rizík poškodenia a klamaní účastníka výskumu.

1. Čo znamená informovaný súhlas účastníka výskumu?

Účastník má byť informovaný o všetkých dôležitých skutočnostiach, týkajúcich sa výskumu (napríklad o riziku, nepohodlí, nežiadúcich účinkoch, obmedzeniach v ochrane informácií a podobne). Účastník vyjadruje svoj súhlas so spoluprácou vo výskume slobodne, bez neprípustného ovplyvňovania a s možnosťou z výskumu kedykoľvek odstúpiť.

2. Aké je riziko poškodenia účastníka výskumu?

Výskumník uskutočňuje primerané kroky k tomu, aby zabránil fyzickému alebo psychickému poškodeniu účastníkov výskumu. Aby obmedzil poškodenie v prípade, keď je to predvídateľné a nevyhnutné. Účastník má právo na svoju ochranu. Údaje, ktoré sú v priebehu výskumu o účastníkovi zistené sú dôverné a nemožno ich bez súhlasu účastníka poskytnúť iným osobám. Údaje, podľa ktorých by bolo možné identifikovať účastníka sú oddelené a nahradené identifikačným číslom, čo zabezpečuje, že nikto iný, okrem výskumníka nemá spojenie medzi dátami a účastníkmi. Dôležitým etickým princípom je zásada, že všetky osoby, ktoré sa zúčastňujú vo výskume sú považované za plnoprávných partnerov. Existuje zásada minimálneho rizika, ktorá vymedzuje, že predpokladané riziko pre účastníka by nemalo byť vo výskume väčšie než riziko, s akým je možné sa bežne stretnúť v každodennom živote.

3. Možno účastníkov výskumu klamať?

Sú situácie, kedy nie je potrebné získať informatívny súhlas (napríklad pozorovanie v prirodzenom prostredí, analýza anonymných prehľadov a podobne). Sú situácie, kedy výskumník uplatňuje na účastníkov nejaký „trik“. Klasickým príkladom sú slávne, ale veľmi kontraverzné Milgramove experimenty (S. MILGRAM, 1977). Milgram chcel zistiť, do akej miery sú ľudia ochotní ublížiť človeku, ak k tomu dostanú autoritatívny príkaz. Účastníci zdanlivo dávali v experimente elektrické šoky ľuďom, ktorí nesprávne odpovedali v pamäťovej skúške. Boli však klamaní. Kde sú hranice medzi „ospravedlniteľným“ a „neospravedlniteľným“ klamaním? Klamanie účastníkov je ospravedlniteľné len potenciálnym prínosom výskumu pre spoločnosť.

Etické dilemy vo všeobecnej rovine pomáhajú riešiť „Etické zásady psychológov a kódex chovania“, ktoré si vytvárajú národné psychologické spoločnosti. Na riešenie zložitejších konkrétnych etických problémov slúžia etické komisie (alebo rady). Sú to inštitúcie, ktorých úlohou je sa zaoberať riešením konkrétnych etických otázok v súvislosti s výskumom, ale aj každou inou profesionálnou činnosťou psychológa (napríklad, prácou s psychologickými testami, publikovaním výsledkov výskumov, prácou so zvieratami, ale aj poradenstvom, terapiou a pod.).

Zoznam použitej literatúry:

- American Psychological Association: Publication Manual of the American Psychological Association (5th Ed.). Washington, DC, Author, 2002.
- Černý, V., Kollárik, T.: Kompendium psychodiagnostických metód. Bratislava, Psychodiagnostické a didaktické testy, 1986.
- Ferjenčík, J.: Úvod do metodologie psychologického výskumu. Praha, Portál, 2000.
- Filkorn, V.: Povaha súčasnej vedy a jej metódy. Bratislava, Veda, 1998.
- Hendl, J.: Úvod do kvalitativního výskumu. Praha, Karolinum, 1997.

- Hradiská, E., Letovancová, E.: Psychologie marketingových komunikací. Vysoké učení technické Brno a fakulta technologická ve Zlíne, 1999.
- Janoušek, J. a kol.: Metody sociální psychologie. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1986.
- Kerlinger, F., N.: Základy výzkumu chování. Pedagogický a psychologický výzkum. Praha, Academia, 1972.
- Kollárik, T.: Sociálna psychológia práce. Bratislava, Centrum ďalšieho a celoživotného vzdelávania Univerzity Komenského, 2002.
- Letovancová, E.: Psychológia v manažmente. Bratislava, Centrum ďalšieho a celoživotného vzdelávania Univerzity Komenského, 2002.
- Marsálová, L.: Metodologické základy psychologického výskumu. Bratislava, Psychodiagnostické a didaktické testy, 1985.
- Milgram, S.: The Individual in a Social World: Essays and Experiments. Redding, Mass., Addison-Wesley, 1977.
- Pavlica, K. a kol.: Sociální výzkum, podnik a management. Praha, Ekopress, 2000.
- Ritomský, A.: Deskripcia dát pomocou SPSS. Sondy do súčasnej rodiny a domácnosti. Bratislava, MŠSR, 1999.
- Ritomský, A.: Metódy psychologického výskumu: kvantitatívna analýza dát. Bratislava, MŠSR, 2002.
- Strauss, A., Corbinová J.: Základy kvalitatívneho výskumu. Boskovice, Albert, 1999.
- Výrost, J., Zel'ová, A., Lovaš, L.: Vybrané kapitoly zo sociálnej psychológie III. Bratislava, Veda, 1996.

Hlavné myšlienky.

- **Sociálnopsychologický výskum** je teoreticko-empirický, metodický poznávací proces zameraný (cieľený) na stanovený výsek psycho-sociálnej skutočnosti.
- **Výskumná metóda** je spôsob uskutočňovania výskumu, závislý na určitom výbere a usporiadaní bádateľských úkonov, pričom tento spôsob poznávania je naplánovaný a je vhodný k viacnásobnému použitiu.
- Pod pojmom **metodológia výskumu** rozumieme náuku zaoberajúcu sa teoretickými, poznávacími, logickými a psychologickými problémami výskumných metód, princípami výskumného procesu a aplikácie metód v ňom.
- **Sociálnopsychologický výskum** možno rozčleniť do dvoch základných fáz:
  1. prípravnej fázy a
  2. realizačnej fázy výskumu.
- **Prípravná fáza** predstavuje proces tvorby projektu, ktorý má nasledujúce prvky:
  1. výskumný problém,
  2. prieskum literatúry,
  3. teoretická identifikácia skúmanej problematiky,
  4. výskumné otázky a hypotézy,
  5. procedúry výskumu (výskumné plány),
  6. empirické výskumné otázky a hypotézy,
  7. výber participantov a
  8. metódy a techniky získavania údajov.

- **Proces realizácie sociálnopsychologického výskumu** obsahuje nasledujúce prvky:

1. zber a prípravu údajov k analýze,
2. analýzu a interpretáciu empirických údajov (štatistickú deskripciu a štatistickú inferenciu).

- **Z hľadiska spôsobu organizácie** sociálnopsychologických výskumov môžeme uviesť päť typických procedúr:

1. experimentálna,
2. štatistická,
3. monografická,
4. historická a
5. typologická.

- Sociálnopsychologický výskum sa opiera o nasledujúce **základné metódy zberu dát**:

1. pozorovanie,
2. rozhovor,
3. získavanie údajov pomocou dotazníka,
4. štúdium dokumentov a
5. psychologické testy.

- **Projekt sociálnopsychologického výskumu** v textovej forme spravidla obsahuje tieto prvky: názov, autori a inštitúcia, abstrakt, obsah, úvod, metódu, časový harmonogram, finančný rozpočet, použitú literatúru a prílohy.

- **Výsledky skúmania** písomne prezentujeme vo forme výskumnej správy alebo štúdie so štruktúrou IMRAD (Introduction, Methods, Results, and Discussion - čiže Úvod, Metódy, Výsledky a Diskusia).

- Medzi základné **etické otázky** sociálnopsychologického výskumu patria zásady:

1. tzv. informovaného súhlasu,
2. rizík poškodenia a
3. klamania participanta výskumu.